

УДК 1(091)

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ В. ВИННИЧЕНКА ТА Д. ДОНЦОВА

Павлишин Л.Г.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Досліджено погляди В. Винниченка та Д. Донцова щодо проблеми України, її самоідентифікації, питання мови та культури, формування нації як основи української державності. Здійснено порівняння спільних та відмінних позицій Винниченка і Донцова у питаннях формування української еліти, нації. Проаналізовано їхні ідеї щодо майбутнього України як самостійної, незалежної європейської держави, яка дає людині всі можливості для гармонійного розвитку, створює сприятливі умови для процвітання кожної української родини.

Ключові слова: держава, нація, еліта, національна ідея, мова, культура.

Постановка проблеми. Ідеї, погляди, які перебували у полі зору Д. Донцова і В. Винниченка, залишаються актуальними і болючими на сьогоднішній день. В епоху суспільних, політичних, економічних колізій і теперішнє, і майбутнє нашої держави змушують замислитися кожного, як жити далі, спонукають вносити посильний вклад у розбудову України, берегти її мову і культуру, доводити всім іншим народам, що ми, українці, не залишимо ніколи у біді свою рідну землю, відстоюватимемо її інтереси за будь-яких обставин.

Аналіз досліджень по темі. Дослідженням даної проблематики займалася низка вчених, зокрема, А. Крушельницький, А. Омельченко, А. Ніковський, С. Євшан, Г. Сиваченко, В. Хархун, В. Гуменюк, М. Сенгалевич, Г. Овчаров, В. Василенко, О. Білецький, С. Погорілий, В. Панченко, Л. Мороз та ін. У своїх дослідженнях вони прагнули здійснити цілісний аналіз творчості мислителів, проте їхні праці потребують детальнішого опрацювання та вивчення.

Метою даної статті є:

- аналіз творчості В. Винниченка та Д. Донцова крізь призму філософського бачення ними проблем, пов'язаних з формуванням української нації, її самобутності тощо;
- виявлення специфічної ролі еліти у державотворчому процесі;
- дослідження умов формування світогляду українця-патріота.

Невирішені раніше проблеми. До невирішених раніше питань даної проблематики варто віднести наступні: філософські погляди В. Винниченка і Д. Донцова щодо проблеми української самобутності, культури, держави, провідної ролі еліти як рушійної сили суспільного поступу, значення ціннісної шкали у збереженні духовної скарбниці українського народу.

Виклад основного тексту. Для В. Винниченка та Д. Донцова Україна, народ, нація були невід'ємною частиною життя. Донцов як прихильник інтегрального націоналізму своїм ідеалом вважав українця нового гатунку, який надзвичайно відданий справі побудови незалежної держави та нації, докладає усіх зусиль для процвітання рідної України. «Коли Україна хоче вийти зі стану провінції, мусить витворити в собі, крім волі до влади, ту велику всеобіймаючу ідею, ідею опанування духового, економічного і полі-

тичного нації» [1, 325]. На формування світогляду Д. Донцова мали вплив ідеї Шопенгауера, Гартмана, Зіммеля, Ніцше. Винниченко також цікавився поглядами Ніцше, перекладав, зокрема, його працю «Так казав Заратустра». Винниченко та Донцов, як і Ніцше, критично ставилися до тогочасної культури, прагнули з'ясувати, яким чином можна викликати в українців бажання відроджувати та збагачувати власну культуру. На думку Донцова, це можна здійснити лише шляхом вольових чинників, повернувшись до культурних традицій предків. У розв'язанні проблеми національної ідеї він обґрунтував основні твердження щодо мети нації та її незалежності і цілковитого сепаратизму, здобуття цієї мети шляхом боротьби і національної революції проти Московщини та переконання у тому, що завершити цей процес здатна людина нового духу. «Суть нашої проблеми лежить у питанні формотворчої, будівничої правлячої касті. Була та каста мудра, відважна й сильна морально, була й держава» [2, 16]. Згідно з Д. Донцовим, основою світогляду українців має бути національна ідея, головні положення якої полягають у наступному: необхідність зміцнювати волю нації до життя, до влади, що виключає сліпу віру у творчу силу розуму, інтелекту; ідея здорової нації полягає у прагненні до боротьби (цю думку Донцов протиставляв поглядам пацифістів, які вірили у «вічний мир нації»); фанатизм та «аморальність», які вимагають максимального етичного напруження, підпорядкування особистих потреб інтересам загальнонаціональної ідеї, а не звільнення від моральних норм; реалізація національної ідеї за допомогою «активної меншості» (еліта) нації. «Ідея української держави не є новою, не є штучно сконструйованою... Незважаючи на дійсно відстрашаючу історію цієї країни, думка про самостійну Україну не зникла як у самім краю, так і в політичній світові Європи» [3, 7-8]. У світі панує боротьба за існування, де виживає сильніший, а тому, на переконання мислителя, перед кожною нацією є дилема: перемоги або загинути. Завдяки поєднанню цих положень національної ідеології можна досягти бажаного результату. Д. Донцов стверджував, що нація, яка хоче панувати, повинна мати сильний дух народу-володаря. «Фанатизм» і «примус», а не «ніжність» відіграють важливу роль у суспільному житті. Цими словами він закли-

кав свій народ бути сильним, долати усі перешкоди на шляху до розбудови власної держави. Провідна верхівка — це голова нації, яка дає їй силу. Там, де не було влади, панування, там і не було свободи, а було рабство, існування маси, юрби. Встановлення влади юрби, маси і призвело до кризи не тільки в Україні, а й у Європі також. Єдиним суб'єктом історії і культури Донцов вважав націю, ототожнюючи її з етносом як біологічним утворенням, скріпленим єдністю крові, походженням, генофондом. У цій єдності право національної суспільності вище від права одиниці, особи, які повинні користися суспільності, бути жертвовними, відмовлятися від свого добробуту в ім'я суспільності. «Кожна нація мусить, щоби мати оправдання свого існування, повнити якусь корисну функцію в міжнароднім житті подібну до того, як кожний, хоч упривілейований клас, мусить сповняти якусь важне суспільне завдання, коли не хоче бути засудженим на смерть... Нерозвиненість, невиразність національного ідеалу є завше симптомом невикристалізованості нації або її близького занепаду» [4, 140-141]. Проблема формування української нації є провідною як у творчості Д. Донцова, так і у В. Винниченка (про це йдеться у таких його працях, як «Уміркований» та «щирий», «Малорос-європеець», «Між двох сил», «Божки», «По-свій», «Хочу!», «На той бік», «Нова заповідь», «Слово за тобою, Сталіне!» та ін. На думку П. Христюка, завдяки творам Винниченка можна вивчати політичне і культурне життя українського суспільства на початку ХХ ст. Хоча й Винниченко був організатором і діячем соціалістичного руху, приймав активну участь у політичній діяльності, він не прагнув ідеалізувати партійних діячів та їхні програми. Він серйозно і вдумливо підходив до соціалістичного вчення, в результаті чого мислитель з'ясував для себе, що не все так безхмарно і гладко в ідеях соціалізму. Що більше він заглиблювався у вчення соціалістів, то чіткіше помічав дисгармонію між їхніми ідеями та практикою. У своїй праці «Заповіт борцям за визволення» Винниченко зосередив увагу на українській нації, її розвитку, самозбереженні, самореалізації. Він вважав, що при побудові нової держави потрібно думати про інтереси власного народу. Проте не так вже й легко буде створити таку державу, шлях до неї не такий вже легкий, адже противники українського суверенітету не дуже радісно сприймуть таку ідею. Тому Винниченко закликав бути в найперших рядах борців за українську незалежність, не дозволяти одній нації панувати над іншою. Він був впевнений у тому, що українському народові вистачить сили, щоб здобути собі саме таку державу, а «...якщо ми загинемо як нація, то в тому і буде найбільш справжня справедливість: так нам і треба, туди і дорога тим, хто не в змозі жити. Але якщо виживемо, то знову-таки не тому, що нам хтось виявить справедливість: закони життя, історії і ми самі будемо єдиними причинами цього» [5, 17]. Такі категоричні слова Винниченка є свідченням того, що людина не повинна лише сподіватися на допомогу сильніших за неї, вона сама може бути творцем як своєї долі, так і долі власної держави, з вірою в серці йти до мети, адже життя — це невинна боротьба. Мислитель стверджував,

що коли «Заповіт борцям за визволення» буде схвально сприйнятий і його позиція знайде відгук у серцях інших людей, коли ще хтось буде сповідувати такі ж ідеї, як він, то у такому випадку його зусилля були не даремними. Донцов дещо вимогливіше ставився до проблеми нації, оскільки, аналізуючи її сутність зазначав, що вона не є однорідною, оскільки є структурованою, ієрархічною, в ній кожен клас або соціальна група повинні перебувати на своєму місці. Правляча верства, еліта, тобто активна, відважна, сповнена влади меншість є носієм ідей, морального закону, бо таку відповідальну функцію не може виконувати народ, або ж маса. До основних чеснот цієї еліти він відносив героїзм, непотурання злу, відданість справі, поняття честі, фанатизм, відвагу, готовність стояти і впасти за свій ідеал. «Не вистарчає мати ідеал і любити його млявою, безсилою любов'ю, його мусить боронити вогонь і завзяття, і сила його визнає, щоб не обернувся він у ніщо» [2, 313-314]. У суспільстві, кожна соціальна група відповідно до своєї природи повинна зайняти свій власний щабель ієрархії. Якщо такий порядок порушується, то спільнота стає частиною чужого, сильнішого державного організму, в якому засада кастовості зберігається або ж повертає до форм примітивного устрою з тираном на чолі. Без провідної касты, провідної верстви суспільство не існує, а існує стадо, тому що втрачається формотворча функція того невидимого, тієї творчої сили та життєвої енергії, які формують речі і людські спільноти. Однак цю животворчу, формотворчу функцію в суспільстві можуть виконувати не всі, а тільки люди особливого складу, особливої вдачі, а саме: аскети, подвижники, фанатики, які на протиположному полюсу до млявості, невпевненості особам, є особистостями з міцним внутрішнім стержнем, стійкими та сповненими впевненості у правоті власних дій. Такі люди складають вищу провідну касту нації, вимогливу до себе, до ворожої суспільності і до сил зовнішнього світу. «Хто прагне добра для своєї країни, мусить це, а не своє приватне добро любити і ненавидіти зло, — активно його добороюючи [6, 77].

Обидва мислителя впродовж творчої діяльності не залишалися байдужими до гострих моральних і соціально-політичних проблем. Так, наприклад, у передмові до «Відродження нації» Винниченко вказував на те, що намагати-меться відобразити справжню картину боротьби українського народу за визволення своєї нації. Важливим є той факт, що свої міркування щодо проблем української національної ідеї, сенсу існування тощо, Винниченко записував у щоденник, а це дає змогу сьогодні вивчати і аналізувати погляди цього мислителя щодо нагальних проблем суспільства. Часто, не знаходячи порозуміння з оточуючими (не всі сприймали його ідеї), він потерпав від самотності, яку особливо гостро відчував у період еміграції. Його недавні одностайні поступово поверталися на Радянську Україну. З цього приводу він зазначав: «А там, де йду я, — чужі, недовірливі, майже ворожі до мене товариші по роботі... Чужість, настороженість і застаріла машинність. Тоскно» [7, 477].

Як зазначав М. Рудницький, В. Винниченко не міг залишатися осторонь від громадської діяльності, «...і ваша перша розмова з ним може легко

перемінитись на політичну дискусію, палку, аж до грубої суперечки на тему: що і як треба зробити у сучасних обставинах, щоб змінити наш теперішній нестерпний стан» [8, 232]. Політика займала надзвичайно міцні позиції в житті Винниченка, інтенсивна робота, спрямована на перебудову суспільного ладу, політична діяльність виснажували мислителя, не залишаючи йому зовсім вільного часу. З цього приводу він зазначав, що надзвичайно важко займатися питанням відродження нації. Впродовж сімнадцяти років тривала його політична діяльність, що супроводжувалася духовними піднесеннями і розчаруваннями, прагненням мислителя, згідно з конкордизмом, досягти «рівновагу й гармонію» всіх сил. Критичний аналіз його творчого й життєвого шляхів та слова самого мислителя свідчать про те, що йому так і не вдалося здійснити це. Винниченко не зміг зберегти не лише «рівновагу й гармонію» душевних поривань, а й політичних прагнень, а тому зазначав: «Мене бере туга. Чогось мені тяжко і тоскно. Чого? Того, що кидаю Україну? Революцію? Що виходжу з рядів діючої армії? Що вчуваю провал всієї справи? Мабуть, все разом» [7, 481]. Винниченко був переконаний в тому, що побудова суспільства майбутнього, її успіх залежить від того, чи будуть знайдені шляхи вдосконалення людських стосунків, суспільного ладу. Він вважав, що ніхто, крім українського народу не вирішить долю нації, а тому не варто довіряти їй тим, хто ладен її продати, зрадити.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Небайдужі до долі українського народу, Донцов і Винниченко прагнули з'ясувати, чому ж людина, яка повинна бути щасливою, зазвичай страждає від нещастя, що ж зумовлює суперечності внутрішнього світу людини, цікавилися проблемами людини, етикою. На думку Д. Донцова, «щоб бути сильною, мусить держава бути національно-одно-

рідною, щоб не правили нею чужинці, яким наша нація чужа і культурою, і ідеалами, і вдачею, а нераз і вірою» [6, 53-54]. Зосереджуючи увагу на взаєминах між націями, Донцов наголошував на універсальному законі боротьби за існування. Застосовуючи теорію Дарвіна, Донцов вважав, що за цих обставин перемагають сильніші нації, які мають право панувати над слабшими, а тому агресія сильних націй проти націй слабших є виправданою. Таким чином, Донцов фактично визнав право сили законом життя націй, оскільки, за його логікою, перемагає лише той, хто сильніший. На позиції сили ґрунтується і волонтаризм мислителя, бо жага бути сильним та здобувати перемогу, воля до могутності та життя була пріоритетною для нього.

Винниченко ж, подібно до Донцова вважав, що сила духу й тіла здатна сприяти успіху у розбудові держави, адже український народ має великий життєвий потенціал, він здатен протистояти ворогам української нації, оскільки його життєздатність і витривалість є дуже потужними. Він звертався до своїх співвітчизників, говорячи, що «ми завжди будемо іграшкою в чужих руках, якщо не будемо мати опори в самих. І тому: єдина правильна орієнтація для нас, я повторю, – українська. Не нейтральна, ні, не політика пасивного очікування і безсилля, а орієнтація українська, активна, діяльна, творча, організуюча» [5, 16]. На думку українського мислителя, сила нашого народу в організації та розвитку української демократії, в його самосвідомості. Попри сумні думки щодо долі України, її народу, нереалізованості власних ідей Донцов і Винниченко все-таки сподівалися, що прийде той час, коли люди усвідомлять правоту їхніх поглядів, стимулювали інших до творчого пошуку, спрямованого на розв'язання складних проблем, пов'язаних з реалізацією української національної ідеї.

Список літератури:

1. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов. – Лондон: Українська видавнича спілка, Торонто: Ліга визволення України, 1966. – 363 с.
2. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов; [відп. за вип. Л. Яцинич]. – 2-ге вид. – Дрогобич: [Відродження], 1991. – 342 с.
3. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї / Д. Донцов. – К.: Товариство «Знання» України, 1991. – 48 с.
4. Донцов Д. Твори. Геополітичні та ідеологічні праці / Д. Донцов. – Львів: Кальварія, 2001. – Т. 1. – 488 с.
5. Винниченко В. Вь чѣмъ наша сила? / В. Винниченко // Украинская жизнь. – 1915. – № 7. – С. 13-18.
6. Донцов Д. За яку революцію / Д. Донцов. – Торонто: Ліга визволення України, 1957. – 79 с.
7. Винниченко В. Щоденник / В. Винниченко; ред., вступ. ст. і приміт. Г. Костюка. – Едмонтон-Нью-Йорк.: Видання Канадського ін-ту укр. студій, 1980. – Т. 1: 1911-1920. – 500 с.
8. Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода Муза»? / М. Рудницький. – Дрогобич: Вид. фірма «Відродження», 2009.

Павлишин Л.Г.

Тернопольский национальный педагогический университет
имени Владимира Гнатюка

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНСКОЙ НАЦИИ В ФИЛОСОФСКИХ ВЗГЛЯДАХ В. ВИННИЧЕНКО И Д. ДОНЦОВА

Аннотация

Исследованы взгляды В. Винниченко и Д. Донцова относительно Украины, ее самобытности, языка и культуры, формирования нации как основы украинской государственности. Произведено сравнение на общность и различие позиций Винниченко и Донцова в вопросах формирования украинской элиты, нации. Проанализированы их идеи касательно будущего Украины как независимого европейского государства, которое дает человеку все возможности для гармоничного развития, создает благоприятные условия для процветания каждой украинской семьи.

Ключевые слова: государство, нация, элита, национальная идея, язык, культура.

Pavlyshyn L.H.

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University

THE PROBLEM OF FORMATION OF THE UKRAINIAN NATION IN V. VYNNYCHENKO'S AND D. DONTSOV'S PHILOSOPHICAL VIEWS

Summary

Investigated V. Vynnychenko's and D. Dontsov's attitudes regarding Ukraine, its identity, questions concerning language and culture, formation of the nation as the basis of the Ukrainian statehood. Compared the generality and differences in positions of Vynnychenko and Dontsov concerning a formation of the Ukrainian elite, nation. Analyzed their ideas on the future of Ukraine as an independent European state, which gives the man all opportunities for harmonious development, creates favourable conditions for the prosperity of each Ukrainian family.

Keywords: state, nation, elite, national idea, language, culture.